

Kyllä valtio yksilöstä huolehtii



Humanistinen retoriikka korostaa mielellään yksilön ja järjestelmän tai yksilön ja valtion jyrkkää vastakkaisuutta. Tästä on usein päädytty pelkoon siitä, että yhteiskunnan muutos uhkaa musertaa yksilön ja hänen jatkuvuutensa. Uusvasemiston ajatteluun vaikuttanut englantilainen psykiatri Ronald D. Laing kehitti 1960-luvulla pitkään kiinnostavaa ajatustaan siitä, miten juuri perhe ja yhteiskunta aiheuttavat yksilön pirstoutumisen skitsofreniaan saakka. Ajatuksena oli, että sairas yhteiskunta hajottaa jäsenensä.

Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden synnyttämä keskustelu valtio-opissa palasi montaa tietä näihin yksilön hajoamisen teemoihin. Leimallista on ollut näkökulma, jossa on nähty yhteiskunnan kehityksen ja valtion toimien uhkaavan yksilön jatkuvuutta. Joachim Hirschin, Claus Offen ja Bernd Guggenbergerin teksteissä ihmisen maailma on jatkuvien ja äkillisten muutosten kohteena: tilat vaihtuvat, ympäristöt muuttuvat väkivaltaisesti, aikarytmit tiivistyvät ja käyvät monille hallitsemattomiksi; katkosten määrä kasvaa. Kaiken tämän ohessa, arvioitiin, puolueet ovat menettäneet entisen integraatiovoimansa — ne siis kieltäytyvät esittämästä kokonaisuutta jäsentäviä suuria kertomuksia — ja muuttuneet ääniä kaikkialta kalastaviksi ja johdopaikkoja jakaviksi kiipeilykoneiksi. Guggenbergerin ehdotus ongelman ratkaisemisesta perustamalla *vihreä integraatiopuolue* vei tämän ajatuksen epäilemättä pimmälle ja oli kovin tunnusomainen vuosikymmenen takaiselle romanttiselle käänteelle.

Huolestunut kysymys oli selvästi asetettu: säilyykö yksilön yhtenäisyys ja jatkuvuus perheiden, työyhteisöjen ja perinteiden hajotessa. Silti ongelma voidaan nähdä täysin vastakkaisestakin kulmasta. Juuri valtio, markkinat ja yhteiskunta vaativat, että ihmiset ovat yritteliäitä »yksilöitä» ja että he säilyttävät vahvan jatkuvuutensa ajassa. Pierre Bourdieu on tarjonnut tätä vaihtoehtoista näkemistä tahallisen ärsyttävässä puheenvuorossaan »The Biographical Illusion», jossa hän pyrkii kyseenalaistamaan elämäkertatutkimuksen metodiikan. Nojaako tämä tutkimus kaiken kaikkiaan muuhun kuin siihen arkipäiväiseen oletukseen, että elämä on tie, polku risteyksineen ja koettelemuksineen?

Jätän tässä sikseen kysymyksen siitä, kuinka hyvin Bourdieun kritiikki osuu nimenomaiseen maaliinsa, elämäkertatutkimukseen. Aivan tästä riippumatta hänen hännäävät huomionsa ovat kiinnostavia. Jotta elämäkertatutkimus olisi pätevää, olisi meidän — Bourdieun mukaan — tehtävä välttämättä joukko esioletuksia. Ensimmäinen niistä on, että »elämä» olisi koherentti kokonaisuus, joka »voidaan ja täytyy ymmärtää tietyn projektin subjektiivisen ja objektiivisen 'intention' ilmauksena». Tätä elämän yhtenäisyyttä ja jatkuvuutta vastaisi sitten sen järjestyminen mielessä yhtenäiseksi kertomukseksi, joka voisi puolestaan avautua valmiina, kronologisena tarinana.

Joudumme siis pohtimaan, millä tavalla ja missä katsannossa »elämä» on kokonaisuus.

Toinen kysymys on itse kertomuksen yhtenäisyys. Keskustelussa tai haastattelussa tapahtumat nousevat yleensä esiin epäjärjestyksessä, usein ikään kuin sattumalta. Mutta niin tutkija kuin tutkittavakin ponnistelevat luodakseen järjestystä, selkeitä kronologioita, merkitystä ja perusteluita tapahtumille. Tutkijan ymmärrettävä pyrkimys luoda jänteviä kokonaisuuksia vain tukee kertojien taipumusta muuttua »oman elämänsä ideologeiksi».

Tämän perinteisen elämän kertomisen vastakohtaksi Bourdieu tarjoaa modernin kirjallisuuden ei-kronologisuutta. Faulknerin *Ääni ja vimma* menee vielä astetta pitemmälle kokonaisuuden hajottamisessa nostamalla yhdeksi kertojaksi Benjyn, hullun, jonka muistissa eri vuosikymmenten tapahtumat ovat lomittain, kaaoksena, mutta ikäänkuin alkuperäisen kokemuksen muodossa. Tällainen olisi siis 'kertoja', joka ei olisi oman elämänsä suhteen 'jälkiviisas', vaan eräänlainen autenttisten menneiden ajatusten ja tuntemusten varasto. Bourdieu näyttääkin ajattelevan modernin kirjallisuuden inspiroimana, että »elämä» olisi pikemminkin sarja katkonaisuuksia, sattunaisuuksia ja rapsodisia kohtauksia. Johdonmukaistava kertomus olisi jotain selaista, joka liittyy kaikkeen vasta jälkikäteen jo tapahtuneen rationalisointina.

Ei ehkä ole viisasta ottaa kiireesti kantaa elämän »todellisen» jatkuvuuden tai katkoksellisuuden puolesta. 'Yksilön' menneisyys, sen tilat ja horisontit eivät säily sellaisinaan — autenttisinä — 'yksilön' jatkuvassa omistuksessa, vaan muokkautuvat jatkuvasti kertomuksina osaksi nykyisyyttä ja sen perspektiivejä. Tältä 'lähdekriittiseltä' kannalta voi hyvin puolustaa radikaalia katkoksellisuutta. Vastakkaisen näkemyksen mukaan näin häviää koko toimiva ihminen ja inhimillinen kokemus, jotka alun alkaen ja jatkuvasti jäsenyvät kulttuurissamme ajallisiksi kertomuksiksi. Tämän vastakkaisuuden kannalta lienee olennaista, miten tulkitaan oman kokemisen ajan asteittainen sijoittuminen *sosiaaliseen aikaan* eli ulkopuolisiin koordinaatioihin. Joka tapauksessahan voimme paikantaa yhteiskunnallisesta ympäristöstämme mekanismeja ja retorisia rakenteita, jotka vaativat 'yksilöä' ja yksilön jatkuvuutta. Chaim Perelman on jo 1950-luvulta lähtien puhunut tästä »henkilön mallista» vain yhtenä argumentaation retorisena keinona. 'Henkilön' ja hänen tekojensa välillä ei vallitse sellaista pakottavaa suhdetta kuin luonnontieteellisen objektin ja sen osien välillä, kuitenkin selittämme totunnaisesti tekoja juuri niiden henkilöllä. Esimerkiksi päätoimittajan juttuvalintoja saatetaan selittää erilaisilla hänen 'henkilöönsä' ja menneisyyteensä liittyvillä seikoilla. Tällöin 'historiallistaminen' helposti tarkoittaa juuri kausaalisuhteiden ja ajallisen jatkuvuuden olettamista.

Yksilön *nimi* on valtiollisesti vahvistettu ja se on saanut meillä tuekseen *henkilötunnuksen*, jota ei voi mielensä mukaan muuttaa — vaikka esimerkiksi leikkauksen kautta vaihtaisi sukupuoltaan ja siten sukupuolista 'identiteettiään'. Ansioluettelo, curriculum vitae ja poliisin arkistot pitävät huolta siitä, että 'henkilöömme' kirjataan yhä uusia lisäpiirteitä osaksi virallista identiteettiämme. Jos olemme merkittäviä, 'henkilöömme' dokumentoidaan »Kuka kukin on» -teokseen tekojen ja ansioiden johdonmukaisena luettelona. Jos itse unohtamme, toimittajat ja vastustajamme selaavat arkistojaan ja palauttavat mieleemme: »Jo 60-luvulla Arvo Aalto suunnitteli Skp:n lakkauttamista». »Arvo Aalto», »Skp», »lakkauttaminen», »suunnittele» ja tämän kokonaisuuden merkitys säilyvät tässä katsannossa (riittävän) muuttumattomina vakioina.

'Henkilö' ja 'yksilö' voidaan siis joka tapauksessa nähdä huolellisen valtiollisen

tarkastelun, seurannan ja huolenpidon tuotteina. Näiden kuvausten ja identiteettien ripustimena ei toimi niinkään sinin olemuksemme kuin *erisnimi*, jonka olemme omaksemme saaneet. Perelman ja Bourdieu korostavat ansiokkaasti retoriikan rakenteita eivätkä ota täydestä sitä, että kaikki 'henkilöön' liittyvä olisi tavattoman henkilökohtaista. Voisi ajatella, että moderni kirjallinen ilmaisu joutuu jatkuvaan kilpajuoksuun tämän valtiollis-sosiaalisen yksilön tuottamisen kanssa ja juuri siksi on joutunut rikkomaan kronologiat ja Kalle Päätalon tyylin etsiessään autenttista elämän ilmaisuja. Tässä sillä on ilmeisesti edessään turistin ikuinen ongelma: löytää paikka jossa turistit eivät vielä ole käyneet.

Suomessa näyttää olevan erityisiä rakenteita, jotka ovat tukemassa yksilön jatkuvuutta ajassa. Kyse ei ole vain neuvolakäynneistä ennen syntymää tai laeista, jotka takaavat päivähoitopaikan kaikille alle kolmivuotiaalle. Ihmisen elämänsä pyrkii olemaan alusta loppuun sosiaalisesti säädelty. Sosiaalinen hukka-aika — jota Rousseau'n *Tunnustusten* kuvaama elämä näyttää olevan tulvillaan — on yleisesti tuomittu. Tieteelliselle uralle tulisi ponkaista viimeistään vuosi loppututkimuksen jälkeen. Rehtorit toivovat — vaativat kohta? — että tohtoriksi valmistutaan alle 30-vuotiaana. Suomessa ei niin ikään kuulu tapoihin vaihtaa yliopistoa tutkintojen välillä, vaan jatkuvuus samassa ympäristössä voi vaarantua vain ulkomaille siirtymisen kautta.

Yksilön ennalta oletettu jatkuvuus ajassa on ehkä vahvimman turvattu Suomen asuntopolitiikan keinoin. Vuosikymmenten ajan asunnon säästäminen pidettiin lähes elämän mittaisena projektina. Eroaminen, uran vaihtaminen, poikkeavien elämänmuotojen kehittäminen Suomessa säädelty erinomaisen vankasti vähentämällä vuokra-asuntojen määrä Länsi-Euroopan minimitasolle. Kyseessä ei tietenkään ole mikään luonnonoikku vaan hyväksi havaittu hallinnan muoto. Valtio on tukenut ja tukee niin keskituloisia, suurituloisia kuin puhtaasti keinotelevisiäkin asunnon omistajia tuntuvilla korkovähennyksillä. 'Sosiaalitalouksille' varattu asumistuki on sen sijaan aina ollut piinallisen byrokraattisesti säädelty, valvottu ja alimpiin tuloryhmiin rajattu.

Kun tätä järjestelmää on yritetty purkaa, ovat sen elämänsä sääntelyoletukset tulleet uudelleen esiin. Ajatellaan, että ensi alkuun alle 32- tai 39-vuotiaat ensiasunnon hankkijat saisivat suurempaa valtion tukea. Sääntelyn kannalta viesti on selvä. Poliittikkaa ei voida rakentaa viittaamatta sopivaan ikään, elämänsä kaareen ja siten jäsentämättä sitä. Päinvastoin se tukeutuu normaalitalouksiin ja 'oikeaan ikään' tehdä sitä ja tätä. Elämänsä kaaren tulee sopia valtiollisiin oletuksiin.

En suinkaan esitä, että 'yksilön' jatkuvuus olisi vain ulkoista, valtiollista tuotantoa. Tämä havainto sisältyy itse asiassa jo *Ääneen ja vimmaan*, koska vain ja ainoastaan Benjy hullun maailmassaan välttyy esittämästä omaa elämänsä jatkuvuutena, jossa kaikki on jälkeensä käsiteltyä. Varsinaisen ongelman voi muotoilla seuraavasti: edellyttääkö valtiollinen hallinnointi ihmiseltä yhä raivaajaromaanien elämänsä kaarellista jatkuvuutta, vaikka yhä enemmän elämmekin kenties jotain Italo Calvinon *Jos talviyönä matkamies* -romaanin katkonaisempaa maailmaa. Yksilön vapaus, persoonallinen valinta, itsensä toteuttaminen ja 'yrittäjämäinen' elämä saattavat olla modernin valtion kansalaisiltaan edellyttämiä toiminnan perusteita — kuten Peter Miller ja Nikolas Rose artikkelissaan esittävät — mutta 'elämä' jäsentyy yhä yhtenä taloudellisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja organisatorisen pääoman kasaamisen projektina, joka vain tulee toteuttaa yhä enemmän 'itse'.

Politiikassa jatkuvuus tavataan yhdistää arvokkuuteen. Suurmiesten puolustajien kutsumuksena on osoittaa, että nuori NN ei poikkea sanottavasti 'kypsästä' NN:stä. Palatakseni Perelmaniin, argumentaatiossa on käytössä yksipuolisesti *määrän lokus*: se mikä on suurempaa, runsaampaa ja jatkuu pitemmälle (ja on siten myös yleisempää ja normaalimpaa), on ilman muuta myös arvokkaampaa. Oireellisesti 'massoille' eli äänestäjille sallitaan jo 'horjuvuus' toisin kuin yksittäisille toimijoille. Kuten Jaakko Nousiainen ja Matti Wiberg (Politiikka 4: 1988) taannoin todistivat, äänestäjien liikkuvuus ja skeptisyys ilmentävät pikemminkin rationaalien valitsevaa suhdetta puolueisiin kuin huolestuttavaa vieraantumista. Yksilöiden kohdalla asia näyttää olevan monesti toisin. Antti Eskola arvioi sukupolveni kohtaloita taannoisessa haastattelussaan seuraavasti: »Tuon väliinputoajasukupolven, opiskelijaradikaalien joukosta nousi kyllä tukku kameleontteja. Kovan luokan kommunistinuoret ovat tänään töissä suomalaisen liike-elämän hienoilla paikoilla tai toimittajina Kaupalehdessä, Talouselämässä tai pankinjohtajana SYP:n johtokunnassa jne. Sitten ovat tietenkin ne, jotka vielä uskovat toisenlaiseen maailmaan» (Tamperelainen 30. 7. 89). Yhtä ilmeinen on Leif Salménin viimeisimmän kirjan jatkuvuuden kaipuu (»Kuusikymmenluku synnytti minut»), ja yhtä lailla happamimman kritiikin kohteina ovat Björn Wahlros (myyttinen petturi) ja Jörn Donner — poliittiset muuttajat.

Ei tarvitse välttämättä postmodernisti moralisoida tätä moralisointia, mutta kritiikin laatua voi silti pohtia. Ketä tulisi moittaa siitä, että Rudi Dutschken ideoima »marssi instituutioiden läpi» yhtä hyvin kuin 15 vuotta sitten kauhistuttaneet »soluttautumiset» ovat tuottanut kokonaan erilaisia tuloksia kuin marssijat tai kauhistutajat osasivat odottaa? Jos Björn Wahlros veikkasi vuonna 1971 eri voittajaa kuin 1989 ja toimi kummassakin tapauksessa tarmokkaasti ollakseen voittajien eturivissä, niin kummassa tapauksessa häntä tulisi arvostaa enemmän? Ovatko taloustoimittajat puolestaan identtisiä Wahlrosin kanssa ja kroonisen kykenemättömiä »uskomaan toisenlaiseen maailmaan»?

Jatkuvuuden glorifiointi on myös instituutioiden glorifiointia, oma sukupolven identiteetin mystifiointia ja sen yhtenäisyyden vartiointia. Vastakkainen, romanttinen argumentti, esittäisi päinvastoin täydellisen katkoksen, epälojaalisuuden ja petturuuden kiinnostavan uniikkisuuden ehtoina. Jatkuvuudessa sellaisenaan näyttää olevan niin kovin vähän erinomaista radikaalisuutta — valtiollisista ja markkinoiden odotuksista poikkeavaa — että pelkästä sen puutteesta ei löydy ainesta hampaaliseen kritiikkiin. Tämä sarvikuonojen, kameleonttien ja uppoavia laivoja miehittävien rottien täyttämä poliittinen keskustelu ei ainakaan kieli ylettömästä rikkaudesta metaforiikan alalla.

MATTI HYVÄRINEN